

ФУНКЦІЯ АТРИБУТА ІМЕНІ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕФЕРЕНТА

Татьянченко Надія Федорівна

канд. пед. наук, доц.

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В даній статті розглядається проблема функціонування атрибутивних мовних одиниць як компонентів реченнєвої структури, а також визначаються особливості атрибутивних синтаксичних відношень на формальному та семантико-синтаксичному рівнях.

Ключові слова: атрибут, денотат, семантика, зміст, смисл, компонент, функція, конструкція, референт, висловлювання.

У сучасній лінгвістиці функція мови тлумачиться як здатність мовних елементів, конструкцій або ж мовної системи в цілому до реалізації цілеспрямованої інформації про позамовну дійсність. Виходячи з визначених в лінгвістиці завдань щодо дослідження синтаксичної граматики, функціональний напрям у мовних процесах, серед інших, передбачає розгляд їх у дії, в процесі, оскільки найважливішим спрямуванням функціональної граматики є дослідження ролі кожної мовної одиниці, кожного синтаксичного елемента щодо побудови та використання певних мовних одиниць у зв'язному смисловому мовленні.

Так, Г. О. Золотова, визначаючи поняття функцій мови саме відносно синтаксису, окреслює їх як процес, зміст якого безпосередньо співвідноситься з мисленням і процесом комунікації. Виразником таких процесів, виходячи з вимог щодо розуміння загальної комунікативної функції синтаксису, є речення, в якому з'ясовуються функції окремих синтаксичних одиниць та їх роль як складових у побудові загальної комунікативної одиниці – речення [Золотова 2009, 9–16].

Атрибут як знак конкретизації, ідентифікації, референтності, інформаційності та кваліфікативних ознак денотата у даній статті висвітлюється на формально-синтаксичному та семантико-граматичному рівнях у межах простого речення. Визначення функціональних особливостей атрибутивних відношень щодо певної змістової організації речення, висловлювання становить мету і предмет нашого аналізу.

Актуальність поставлених завдань щодо визначеної проблеми полягає в тому, що в сучасній синтаксичній науці встановилася традиція, згідно з якою статус атрибута стосовно організації простого типового речення розглядається як неконститутивний, необлігаторний або ж як факультативний компонент. Так, С. Д. Кацнельсон вважає, що означення актуальні лише як характеризуючі елементи предметів, тобто в плані їх екстенціональної характеристики, а щодо організації смислового змісту речення вони не є обов'язковими [Кацнельсон 1972]; В. Б. Касевич зазначає, що атрибут як компонент речення щодо його структурної ієрархії займає в ній останнє місце після ядра, актантів і сірконстантів [Касевич 1977]. Подібну ж думку висловлювали і інші вчені: П. Адамець, В. Грабе, Б. В. Ігнатов, Н. С. Валгіна, Т. П. Ломтев та інші [Адамець, Грабе 1968; Ігнатов 1970; Валгіна 1978; Ломтев 1979]. Разом з тим, не така категорична і заперечна думка простежується у визначеннях інших вчених.

Так, В. А. Белошапкова згідно з поставленою проблемою з'ясовує функцію атрибута як елемента, який збагачує зміст речення, але "не бере участі в формуванні його семантичного типу" [Белошапкова 1997, 794]. Про неправомірність розгляду питання щодо ролі атрибута як необов'язкової в структурно-семантичній організації речення зазначали такі вчені: Т. А. Туліна, І. І. Ковтунова, А. З. Фефилова, І. В. Кононенко, Т. П. Новикова [Туліна 1976; Ковтунова 1986; Фефилова 1980; Кононенко 1986; Новикова 1990]. Результати наукових досліджень зазначених вчених свідчать про суттєвість ролі атрибута в організації речень, у яких атрибути виступають вторинними предикатами, або ж єдиними елементами певної реченнєвої структури щодо конкретизації її інформативного змісту.

Таким чином, неоднозначність у визначенні атрибута як обов'язкового смислового компонента в структурно-семантичній структурі речення, а звідси і функціонально-пізнавальній діяльності людини, спонукає нас до розгляду цієї проблеми у зв'язку з різнобічними визначеннями її в лінгвістиці, що і визначає цю проблему, на наш погляд, як актуальну.

Атрибут, що ідентифікує номінативні предметні та номінативні предикативні (пропозитивної семантики) одиниці, найпоширеніше визначається прикметниками як частинами мови і тільки в препозиції до них. Уточнюючи і розкриваючи властивості, якості предмета-денотата, атрибут як позначаючий елемент предметної іменної синтаксичної одиниці, узгоджуючись, найчастіше з іменником, в препозиції до нього, з'ясовує його ознаки відповідно до закладених в предметі імені референтних значень. Функція атрибута в таких синтаксичних відношеннях трактується як узгоджена, якісно-означальна, на відміну від функції атрибута іменних пропозитивних одиниць, які за своїми денотативними ознаками мають зовсім інше значеннєве вираження, а саме, – вираження певної події, процесу, стану, часу, умови, способу тощо.

Пропозитивні категорії імен визначаються тим, що вони на формально-синтаксичному рівні не пов'язані синтаксичними відношеннями з предикатами синтаксичних одиниць, речень, але на семантико-синтаксичному рівні значення цих одиниць базуються саме на функції предиката.

Пропозитивне значення даних мовних одиниць таким чином з'ясовується як значення атрибута, що визначається засобом співвіднесеності атрибута з предметами або явищами незалежно від їхньої "прив'язаності" чи "не прив'язаності" до дійсності, а також у спрямуванні чи не спрямуванні на референт [Арутюнова 1976, 79].

Так, в порівнюваних номінативних конструкціях "стара людина" – "старий курець" [Арутюнова 1976, 79] функції атрибутивних відношень на семантико-синтаксичному рівні визначаються як нетотожні, нерівнозначні. Відмінність між ними полягає в тому, що в реченнєвій конструкції "стара людина" атрибут "стара" інтегрується з сигніфікатом імені "людина" і звідси атрибут у сполучі з ідентифікуючою, означаючою дескрипцією розкриває її зміст, її ознаки, – тобто даний атрибут ототожнюється з предметом. Ключем до такого ототожнення можуть бути референти щодо цього імені: людина "стара" за її фізичною ознакою, віком, зовнішністю тощо); і в ситуації "старий курець" зміст даної конструкції чітко визначає повідомлення, а не ознаку людини і протиставляється імені конкретно-предметного значення. В даному випад-

ку дана синтаксична конструкція на смислового рівні визначається як предикативна одиниця, а саме як типовий семантичний еквівалент речення, оскільки іменний компонент *"курець"* за його змістом ототожнюється не з самою субстанцією *"курець"* як денотатом імені, а з її сигніфікативним змістом, референтними ознаками якого є поняття властивостей, звичок, характеру, дії у часі тощо.

Отже, синтаксична одиниця *"стара людина – курець"*, ознака якої визначається у розумінні *"стаж куріння"*, як трансформаційна семантико-синтаксична конструкція базується на синтаксичному дериваті, оскільки пропозиitivне значення даної мовної одиниці на смислового рівні чітко проявляє розгорнуту предикативну конструкцію, що найчастіше є характерною ознакою атрибутивних словосполучень як специфічного типу відношень. Специфіка таких відношень, як зазначає І. Р. Вихованець, пояснюється "особливістю атрибутивних відношень, що породжуються їх вторинністю, похідністю від інших відношень, тобто трансформована присубстантивна ознака має своєю базою вихідні синтаксеми із значенням власне ознаки (якості), а також і зі значеннями іншої природи" [Вихованець 1993, 277].

Так, на прикладі реченнєвого висловлювання, за трансформацією змісту якого предикат якості з формально-синтаксичної позиції присудка був трансформований у приіменникову і набув в результаті реченнєвого перетворення в приіменниковій позиції функції атрибута: *"Варка була дуже бідна, але роботяща, тиха на вдачу, добра й смирна, як овечка"* (І. Нечуй-Левицький), – *Добра й смирна, тиха на вдачу, Варка була дуже бідна, але роботяща. – Дуже бідна, але роботяща, тиха на вдачу, Варка була добра й смирна, як овечка*, – свідчить про те, що семантичними корелятами атрибутивних синтаксем: *добрий, смирний, тихий, бідний, роботящий*; виступають в реченні взаємозамінні предикати у відповідності до конкретної змістової ситуації. Семантико-синтаксичні відношення між атрибутами як ідентифікуючими, референтними і уточнюючими компонентами щодо конкретного предмета мовлення і вторинними атрибутивними предикатами вихідного елементарного речення, продукують смислову мовленнєву взаємозамінність у зв'язку з інформаційною та функціонально-комунікативною необхідністю щодо певної об'єктивної дійсності.

Звідси, як стверджують результати семантико-синтаксичних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, кожна реченнєва структура сама по собі не існує, вона має бути функціонально і семантико-граматично оформленою, а таким оформленням має бути "поведінка речення, його сенс", що відображаються в синтаксичній моделі реченнєвої структури або ж певного висловлювання.

Речення як основна знакова одиниця мовлення і як основна синтаксична одиниця – конструкція, що посідає центральне місце в синтаксичній системі, і в межах якої здійснюється наш аналіз, "й дотепер загальноприйнятого витлумачення не має" [Вихованець, 1993, 51], і звідси "речення" як суто мовна одиниця, чи одиниця мови і мовлення "висловлювання" визначаються в лінгвістиці різнобічно. Так, від самого свого початку визначення статусу мови Фердінанда де Сосюра "поняття мови не збігається з поняттям мовної діяльності: мова – це лише певна її частина, щоправда, найважливіша. Серед двобічних явищ лише мова, здається, спроможна отримати незалежне визначення та становити надійну опору для думки" [Фердінанд де Сосюр 1998, 20] свідчить про

дихотомію у визначенні цих понять, але на рівні сучасного мовознавства переважна більшість думок вчених зводиться до того, що мова і мовлення – це не роздільні поняття, а звідси "речення" і "висловлювання" є рівнозначними смисловими явищами. Разом з тим, не маючи єдиного тлумачення терміна "висловлювання", яке нами використовується щодо даного аналізу як відповідника "речення", ми приєднуємося до вчених, думка яких за визначеної проблеми є однозначною.

Так, С. В. Семчинський зазначає, що мова – предмет сучасного мовознавства розглядається як явище, в якому протиставлення двох аспектів мови є "відносним, бо в реченні використовуються слова, які одночасно виконують не тільки номінативну, а й комунікативну функцію. Комунікативна й пізнавально-відображальна функції існують у тісній єдності" [Семчинський 1996, 11]. М. П. Кочерган, визначаючи дане лінгвістичне явище, підкреслює, що "незважаючи на наявність взаємовиключних точок зору щодо поставленої проблеми, в сучасному мовознавстві мова і мовлення розглядаються як діалектична єдність, елементи якої протиставлені між собою і зумовлюють один одного" [Кочерган, 1999, 55]. Г. О. Золотова стверджує, що "якщо речення функціонує як основна синтаксична одиниця на комунікативному рівні синтаксису, то на докомунікативному рівні синтаксичні одиниці виявляють аналогічні складові можливості стосовно комунікативної одиниці" [Золотова 2009, 10], тобто різні синтаксичні одиниці як складові речення є функціонально-комунікативними і інформативними.

Звідси, у відповідності до смислових процесів щодо кожного синтаксичного утворення в реченні, в нашому аналізі "слово – слово", у свідомості людини реалізується те чи інше значення синтаксичної одиниці в залежності від прояву понять або уявлень про об'єктивну дійсність. Безперечно, тільки за контекстом можна з'ясувати ту чи іншу висловлену думку та функції її складових, що проявляються у мовленні в межах пізнавального процесу, вираженням яких є речення або висловлювання.

Речення як відповідник висловлювання своїм змістом визначає відношення між висловлюванням і екстралінгвістичною ситуацією або подією, яка ним визначається. Проникнення в механізм функціонування рівнів структури речення, тобто в сферу дослідження внутрішньої будови речення, в його зміст, особливості смислу тощо, уможливорює з'ясування закономірностей функціонування певних граматичних одиниць у взаємодії з елементами різних мовних рівнів, що, в свою чергу, проявляються у вираженні конкретного реченнєвого змісту.

Данная статья посвящена проблеме функционирования атрибутивных синтаксических единиц как компонентов речевой структуры; определяются также особенности атрибутивных синтаксических отношений на формальном и семантико-синтаксическом уровнях.

Ключевые слова: атрибут, денотат, семантика, содержание, смысл, функция, конструкция, компонент, референт, высказывание.

This article is devoted to the aspects of functions of the attribute syntactical units as the elements of the language structure. The peculiarities of the attribute syntactic relations on the formal, semantic and syntactic levels are displayed.

Key words: attribute, denotatum, semantics, sense, content, function, construction, model, component, referent, statement, utterance.

Література:

1. *Адамець П., Грабе В.* Трансформация, синтаксическая парадигматика и члены предложения // *Slavia*, 1968. – № 2. – С. 185–192.
2. *Арутюнова Н. Д.* Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. – М.: Наука, 1976. – 356 с.
3. *Белошапкова В.А.* Синтаксис // Современный русский язык. – М., 1997. – С. 606–868
4. *Валгина Н. С.* Синтаксис современного русского языка. Учебник для вузов. – М.: Высшая школа, 1978. – 424 с.
5. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
6. *Золотова Г. О.* Очерк функционального синтаксиса русского языка. Изд. 3-е. М.: Книжный дом "Либроком", 2009.-352 с.
7. *Касевич В. Б.* Элементы общей лингвистики. – М., 1977. – 183 с.
8. *Кацнельсон С. Д.* Типология языка и речевое мышление. – Л., 1972.
9. *Ковтунова І. І.* Поетический синтаксис. – М., 1986. – 206 с.
10. *Кононенко І. В.* Атрибути-прилагательные вторичной номинации в семантической структуре предложения: Дис. ... канд. филол. наук. – К., 1986. – 201 с.
11. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство: Підручник, – К.: Видавничий центр "Академія"1999. – 286 с.
12. *Ломтев Т. П.* Структура предложения в современном русском языке. – М., 1979. – 99 с.
13. *Новикова Т. П.* Присубстантивный распространитель в семантической структуре номинативного предложения: Дис. ... канд. филол. Наук. – К., 1990. – 212 с.
14. *Семчинський С. В.* Загальне мовознавство. – К.: АТ "ОКО"1996. – 416 с.
15. *Тулина Т. А.* Функциональная типология словосочетаний. – К.: Одесса, 1976. – 176 с.
16. *Фердінан де Сосюр.* Курс загальної лінгвістики. – К.: Основи, 1998. – 324 с.